

PIERRE BOURDIEU

Osztályhelyzet és osztálypozíció*

A szociológusok minden esetben értelmet adnak-e a *struktúra* szónak, amikor „társadalmi struktúráról” beszélnek?¹

Mégis fel kell tennünk a kérdést: vajon egy stratifikált társadalom részei, az osztályok és státuscsoportok, struktúrát alkotnak-e, és ha igen, milyen mértékben. Vagyis – hogy ideiglenesen egy minimális definíciónál maradjunk –, léteznek-e, és ha igen, milyen mértékben, e csoportok között más viszonyok, mint az egyszerű egymásmellettiesség; és következésképpen mutatnak-e a csoportok olyan sajátosságokat, amelyek a totalitáshoz való tartozásukból, vagy pontosabban, a viszonyok teljes rendszerében elfoglalt pozíciójukból erednek, a rendszerben, amely minden partikuláris viszonyt értelmet ad.

Ha komolyan vesszük a társadalmi struktúra fogalmát, fel

* Pierre Bourdieu: Condition de classe et position de classe. Archives Européennes de Sociologie VII. 201–223. o. 1966.

¹ „A struktúra szónak néha köznapi értelme van, például amikor egy tánc struktúrájáról beszélünk. Néha a formát hangsúlyozza; néha az organizációt, mint a társadalmi struktúra terminusának esetében, amely többnyire a társadalmi organizáció fogalmát helyettesíti, anélkül azonban, hogy a jelentésnek akár a tartalmához, akár hangsúlyaihoz hozzátenne valamit.” A. L. Kroeber: Structure, Function and Pattern in Biology and Anthropology. *The Scientific Monthly* LVI 98–120. o. 1943.

kell tételeznünk, hogy minden társadalmi osztály – annak következtében hogy egy történelmileg meghatározott társadalmi struktúrában helyezkedik el, s hogy a viszonyok, amelyek őt a struktúra más alkotórészeivel kapcsolatba hozzák, hatással vannak rá – *pozicionális sajátosságokkal* rendelkezik, amelyek viszonylag függetlenek a belső sajátosságoktól (mint például egy bizonyos foglalkozási gyakorlat vagy a materiális létfeltételek).²

Vegyünk egy példát: elkülöníthetjük – ahogy Weber teszi – a paraszt helyzetén belül azt, ami a földműves szituációjához és tevékenységéhez tartozik, azaz meghatározott viszonyát a természethez, ami függőségből és alávetettségből tevődik össze és kapcsolatos a paraszti vállalosság bizonyos visszatérő vonásaival; vagy elkülöníthetjük azt, ami a parasztnak egy meghatározott társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójához tartozik. Ez a pozíció társadalmanként és korszakanként rendkívül változó, de mindig a városlakóhoz és a városi élethez fűződő kapcsolat dominálja.³ Így Redfield azt állítja, hogy a parasztot mint embertípust csak a város viszonylatában lehet meghatározni, lévén a városlakóhoz és a városi élethez fűződő viszony minden vonatkozásában a paraszti lét legalapvetőbb jellemvonása: „a civilizáció előtti vadász vagy falusi lakos műveltség előtti, a paraszt műveletlen”.⁴

² „Így amikor egy strukturális rendszerrel foglalkozunk, társadalmi pozíciók egy rendszerével van dolgunk, míg az organizációban egy szereprendszerrel találjuk szembe magunkat.” Radcliffe-Brown: „Structure and Function in Primitive Society.” (Struktúra és funkció a primitív társadalomban.) II. o. (London, 1963.)

³ „Ahelyett, hogy (a »paraszt« szót) minden piacra szállító kistermelői közösségre alkalmaznánk, mint egyesek teszik, tartsuk fenn ezt egy új típus számára. Ennek létrejöttéhez szükség volt a városra. Az első városok előtt nem voltak parasztok. És azok a fennmaradt primitív népek, amelyek nem várossal kapcsolatban élnek, nem parasztok... A paraszt a falu szülötte, akinek hosszú idő óta meggyökeresedett életrendje alapvetően összefügg a várossal.” R. Redfield: *The Primitive World and its Transformations.* (A primitív világ és átalakulásai.) 31. o. (New York, 1961.)

⁴ Uo. 36. o.

Amíg a paraszti vallásosság bizonyos egyetemes vonásai a paraszt szituációjához és tevékenységéhez kapcsolódnak, mások csak pozíciója vonatkozásában érthetők meg. Így a tradicionális Algériában a vidék vallásának számos jellegzetessége onnan ered, hogy ez a vallás önmagát minduntalan a városi valláshoz viszonyítva ítélte meg, saját gyakorlatát mind formájában, mind jelentésében az iszlám vallás normái szerint interpretálta. Nem kétséges, hogy a pozicionális és a szituacionális sajátosságok csak egy szellemi művelettel választhatók szét – már csak azért is, mert az osztályszituáció meghatározható úgy is, mint a termelési viszonyok rendszerében elfoglalt pozíció, és főként azért, mert az osztályszituáció határozza meg azt az – általában igen szűk – *variációs közt*, amelyben a pozicionális sajátosságok változhatnak. Mindamellett, e megkülönböztetés értékét csak úgy tudjuk lemérni, hogy heurisztikus termékenységet próbára tesszük.

Ha – Wertheimer megkülönböztetését idézve⁵ – a társadalmi osztály nem csupán egy önmagában létező „elem”, amelyet egyáltalán nem módosítanak vagy minősítenek az elemek, amelyekkel együtt létezik, hanem egy „rész” is, azaz egy összetevő, amit a struktúrába való integrálódása határoz meg, akkor világos, hogy a specifikus determinánsok tudomásul nem vétele, amelyeket egy társadalmi osztály más osztályokkal való kapcsolatainak rendszeréből kap, azt a veszélyt rejti magában, hogy hamis azonosításokhoz jutunk, és elszalasztjuk a valóságos analógiákat.

Így a kritériumrendszer, amit egy kis közösséghez tartozó társadalmi osztály meghatározására használunk, egy nagy városra vagy a társadalom egészére alkalmazva strukturálisan teljesen más kategóriát eredményez: egy kisváros felső osztálya többnyire egy nagyváros középosztályainak vonásait mutatja. Ez

⁵ Wertheimer: Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt. (Kutatások a Gestalt tanulmányozásához.) *Psychologische Forschung*, I. 45–60. o. 1921.

nemcsak azt jelenti, amit Lipset és Bendix sugall,⁶ hogy a vidéki társadalom legzártabb köreinek tagjai gyakran ki lennének zárva egy nagyváros megfelelő köreiből, hanem főként azt, hogy ezek, mivel strukturálisan különböző társadalmi pozíciót foglalnak el, számos viselkedési és magatartásbeli megnyilatkozásukban különböznek azoktól az egyénektől, akikkel egyébként bizonyos gazdasági, társadalmi és kulturális vonásokban osztozhatnak.⁷

De ha a pozicionális sajátosságok figyelembevételének követelménye tiltja egy társadalom leíró és magyarázó sémáinak meggondolatlan átvitelét egy másik társadalomra, vagy ugyanazon társadalom más korszakaira, nem állítja-e a szociológusokat az etnológusok által jól ismert alternatíva⁸ – az absztrakt

⁶ S. M. Lipset–R. Bendix: Social Status and Social Structure. (Társadalmi státusz és társadalmi struktúra.) A Re-examination of Data and Interpretations. (Adatok és interpretációk újra felülvizsgálása.) *The British Journal of Sociology* II. 230–254. o. 1951.

⁷ Így, annak következtében, hogy az a jelentés és funkció, amit minden egyes társadalmi osztály a fényképezésnek tulajdonít, a többi osztály értékelésével szembeállítva határozható meg, a fényképezés szokása, amit a felső osztályok, főleg Párizsban és környékén mint közönséges – mert elterjedt – tevékenységet utasítanak el, más összefüggésben visszakaphatja státusz „megkülönböztető” értékét. Távollab a kulturális értékek fókuszától, kevesebb nemes szórakozási alkalommal rendelkezvén, a közepes vidéki városok polgársága a párizsi középosztályéhoz hasonló fényképezési szokásban eszközre lel, hogy egy más társadalmi struktúrán belüli más pozíciónak kifejezést adjon. Egy délkelet-korzikai városka emancipált kispolgársága viszont gyakran lázas csatlakozásával ehhez a városi társadalomtól – minden különbség megteremtőjétől – kölcsön vett szokáshoz azt a vágyát árulja el, hogy megszabaduljon a szokásos szórakozásoktól, a kávéházi találkozásoktól, vagy családi estéktől és szakítson egy tradicionális társadalom monoton rutinjával, ahol az érintkezés inkább a rokonsági kapcsolatok, mint a helyzetek különbsége szerint szerveződik meg. P. Bourdieu és mások: *Un art moyen*. Essai sur les usages sociaux de la photographie. (Egy középszintű művészet. Tanulmány a fényképezés társadalmi gyakorlatairól.) (Párizs, 1965.)

⁸ A. R. Radcliffe-Brown: The Comparative Method in Social Anthropology. (Összehasonlító módszer a társadalmi antropológiában.) *Method in Social Anthropology*, szerk. M. N. Srinivas. 109–110. o. (Chicago, 1958.) és C. Lévi-Strauss: La sociologie française. (A francia szociológia.) La sociologie du XXe siècle. (Szociológia a XX. sz.-ban.) 536. o. (Párizs, 1947.)

és üres univerzalizmus és az idiográfia alternatívája – elé, mely utóbbit abbéli igyekezete, hogy minden csoportot vagy kulturális vonást visszahelyezzen a viszonyrendszerbe, amely ezeket a partikuláris rendszereken belül más csoportokhoz, illetve vonásokhoz kapcsolja, képtelenné tesz a közös formák és folyamatok felismerésére.

Valóban: amikor Marx kispolgári objektivizmusról beszél,⁹ vagy amikor Max Weber minden osztálynak vagy minden státusz-csoportnak (parasztoknak, bürokratáknak, harcosoknak vagy értelmiségieknek) történelemfeletti vagy kultúrántúli sajátosságokat tulajdonít (mint például bizonyos fajta magatartás a világgal szemben, vagy bizonyos fajta vallásosság),¹⁰ akkor feltételezik, hogy a különböző „struktúrákhoz” tartozó részek *összehasonlítási feltételeinek* és az általános szociológiai törvények érvényességének kérdése meg van oldva (hasonlóan ahhoz a kérdéshez, amelyik a strukturális etnológia számára adódik, amikor a különböző struktúrájú kultúrákba illeszkedő kulturális vonásokat próbálja összehasonlítani).¹¹

Ha igaz, hogy két osztály (vagy két társadalom), amelyeket azonos vagy hasonló létfeltételek és foglalkozási gyakorlatok határoznak meg, eltérő sajátosságokat mutathat, amennyiben különböző társadalmi struktúrákba illeszkedve, strukturálisan különböző pozíciókat foglal el,¹² és fordítva, ha igaz, hogy két

⁹ „De a demokrata, mivel a kispolgárságot képviseli, tehát egy átmeneti osztályt, amelyben egyszerre két osztály érdekei letompulnak, azt képzelet magáról, hogy egyáltalán az osztályellentét fölé emelkedik.” MEM 8. 134. o.

¹⁰ Gazdaság és társadalom c. művének Rendek, osztályok és vallás c. fejezete különösen tipikus példákkal szolgál az osztályokról tett univerzális állításokhoz. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 139. o.)

¹¹ A. R. Radcliffe-Brown: The Study of Kinship Systems. Structure and Function in Primitive Society. (Rokonsági rendszerek vizsgálata. Struktúra és funkció a primitív társadalomban.) 53–54., 86–87., 194. o. (London, 1963.)

¹² Ez egyaránt igaz a nyelvekre és a kultúrákra vonatkozóan: „Két kultúra – írja C. Kluckhohn – az elemek szinte azonos készletével rendelkezhet, és mégis szélsőségesen különbözhet.” Mirror for Man. (Emberi tükör.) 34. o. (New York, 1949.)

osztály (vagy csoport), amelyeket különböző létfeltételek és foglalkozási gyakorlatok jellemeznek, közös sajátosságokat mutathat, mert két különböző struktúrán belül homológ pozíciót foglal el, akkor nem juthatunk általános – kultúrántúli és történelemfeletti – állításokhoz úgy, hogy egyszerűen összehasonlítunk eseteket, elszigetelve őket történelmi-társadalmi kontextusuktól. Ahogy Georges Dumézil megjegyzi: „Az összehasonlító munkának legalább annyira, vagy még inkább kell a struktúrákhoz kapcsolódnia, mint ezek elméleteihez.”¹³

Az összehasonlítást valóban csak egyenértékű *struktúrák* vagy ezek strukturálisan egyenértékű részei között lehet elvégezni. Ahogy egy strukturálisan hasonló elektromos és hidraulikus áramlás analóg sajátosságokat mutat – abban az értelemben, hogy e sajátosságok lefordíthatók az elektromosság nyelvéről a hidraulika nyelvére a két struktúra elemeinek kölcsönösen egyértelmű megfeleltetésével –, két különböző társadalom társadalmi struktúrája is strukturálisan egyenértékű sajátosságokat mutathat a mély különbségek ellenére, amelyek a struktúrákat alkotó osztályok objektív (és különösen gazdasági) ismérveinek szintjén jelentkeznek. A társadalmi osztályok strukturális és „realista” megközelítése közötti különbségtétel hasztalan maradna, ha nem tenné lehetővé, hogy minden társadalmi osztályt rendszerebb és módszeresebb vizsgálatnak vessünk alá. És legalább a tisztánlátás terén nyernénk, ha megállapítanánk, hogy a társadalmi osztályokra vonatkozó általános állítások egy része olyan egységekre vonatkozik, amelyeket kizárólagosan vagy elsődlegesen egy társadalmi struktúrában elfoglalt differenciális pozíciójuk határoz meg, s az ilyen állítások szabályszerű összefüggéseket állapítanak meg *homológ pozíciók* és a pozíciókat elfoglaló egységek bizonyos ismérvei között. Más állítások viszont olyan csoportokra vonatkoznak, amelyeket kizárólagosan vagy elsődlegesen szituá-

¹³ G. Dumézil: L'héritage indoeuropéenne à Rome. (Az indoeurópai örökség Rómában.) 38. o. (Párizs, 1949.)

ciójuk határoz meg, s ezek az állítások azonosként vagy hasonlóként kezelhető szituációk (amennyiben ezekre a történelmi-kulturális kontextus nem vagy csak igen kis mértékben hat) és e szituációkba helyezett csoportok bizonyos ismérvei között állapítanak meg összefüggéseket. Az első típushoz tartozna például az az állítás, amely azonos formában található meg Sombartnál és Webernél is, s amely szerint a morális felháborodással leplezett ressentiment történelmileg a társadalmi struktúrában elfoglalt alacsony pozícióhoz, pontosabban, a középosztályok alsó rétegeihez kapcsolódik. A második típushoz tartozna az az állítás, amely szerint a gazdasági bizonytalanság (ami többek között a munkaalkalom bizonytalanságával függ össze) meggátolja, hogy a proletariátus alatti rétegek a gazdasági és társadalmi követelések egységes rendszerével lépjenek fel.

Magától értetődik, hogy a strukturális típusú állítások magyarázó ereje meglehetősen változó a társadalmi osztályok pozíciójától függően, amelyekre ezeket az állításokat alkalmazzák, valamint abban a mértékben, ahogy a pozíció sajátosságai a szituáció sajátosságaira visszavezethetetlen többletetre tesznek szert. Kétségtől nem véletlen, hogy a proletariátus alatti rétegekre vonatkozó univerzális állítások a szituációt meghatározó objektív tényezők és az interiorizált létfeltételek közvetlen hatására kialakuló viselkedésmódok vagy képzetek között állapítanak meg kapcsolatokat, míg a középosztályokra vonatkozó állítások – mivel e csoportok viselkedési módját kevésbé határozza meg a szituáció, és így viselkedésük nagyobb mértékben függ egy dinamikusan meghatározott pozíciótól –, természetesen strukturális jellegűek.

Egy egyén vagy egy csoport pozíciója a társadalmi struktúrában soha nem határozható meg teljesen szűken statikus szempontból, azaz mint relatív („felső”, „közép” vagy „alsó”) pozíció egy adott időpontban tekintett struktúrán belül. A mozgási pálya meghatározott pontja, amelyet egy szinkronikus keresztmetszet megragad, mindig magába foglalja a társadalmi út görbé-

jét. Következésképpen, hacsak nem akarjuk szem elől téveszteni mindazt, ami a pozíciónak felemelkedési vagy lesüllyedési szakasként, előrehaladásként vagy visszafejlődésként való átélését konkrétan meghatározza, minden egyes pontot a görbét kifejező függvény differenciáljával, azaz az egész görbével kell jellemezni.

Ebből következik, hogy különbséget tudunk tenni a *szinkronikusan meghatározott pozíció sajátosságai és a pozíció változásához kapcsolódó sajátosságok között*. Ugyanis két – a szinkronia szempontjából látszólag azonos – pozíció alapvetően különbözőnek bizonyulhat, ha az egyetlen reális kontextusra, a társadalmi struktúra egészének – és ezáltal a pozíciónak – történelmi változására vonatkoztatjuk őket. És megfordítva, az egyének (például akiket Jurgen Ruesch „climbers”-nek vagy „strainers”-nek nevez: a felemelkedés útján levő, illetve a felemelkedésre sikertelenül törekvő egyének – vagy akiket Harold L. Wilensky és Hugh Edwards „skidders”-nek hív: a lecsúszó egyének) vagy csoportok, emelkedő vagy hanyatló osztályok közös sajátosságokkal rendelkeznek, amennyiben ha nem is társadalmi mozgási pályájuk, legalább útjuk – emelkedő vagy hanyatló – görbülete közös.¹⁴

Egyetlen példa megmutatja, hogy két társadalmi osztály, amely két különböző társadalmi struktúrában szinkronikusan és főleg diakronikusan azonos pozíciót foglal el, számos közös sajátosságot mutathat (a szituáció azon különbségei ellenére, amelyek egy arisztotelészi definíció mechanikusan rögzítene), s természetesen annál inkább, sajátosságaiknak minél nagyobb ré-

¹⁴ J. Ruesch: Social Technique, Social Status and Social Change in Illness. Personality in Nature, Society and Culture. (Társadalmi technika, társadalmi státusz és társadalmi változás a betegség állapotában. Személyiség a természetben, társadalomban és kultúrában.) Szerk. C. Kluckhohn és H. A. Murray. 131–132. o. (New York, 1964.) H. L. Wilensky–H. Edwards: The Skidder. Ideological Adjustments of Downward Mobile Workers. (A lefelé mobil munkások ideológiai alkalmazkodása.) *American Journal of Sociology* XXIV. 315–331. o. (1959)

sze ered eltérő pozíciójukból. „Az Erzsébet-kori társadalomban – írja Louis B. Wright – felismerhető egy széles középcsoport, amelynek törekvései a kereskedelemhez kapcsolódtak, s amelynek intellektuális érdeklődését a *társadalom rendjében elfoglalt helyének sajátosságai* színezték.”¹⁵

A középosztály, amely egyfelől a felső – a címzetes nemességből, földbirtokos nemességből és a tudós foglalkozások művelőiből összetevődő – osztály, másfelől az írástudatlan parasztok, kis kézművesek és szakképzetlen munkások között helyezkedett el, s amely főként kereskedőkből, jómódú iparosokból tevődött össze, eredeti életstílust fejlesztett ki, szembeállítva takarékoskodó erényeit a nemesség pazarló szórakozásaival és a népi osztályok rövidlátó szegénységével. Ennek az életstílusnak a leírása számos olyan vonást mutat, amelyek – főleg a neveléssel és kultúrával szembeni magatartás – némi sajátos színezettel érvényesek a mi társadalmaink középosztályaira is: hit a nevelés értékében, abban, hogy a nevelés a társadalmi felemelkedés eszköze, „a társadalmi bajok gyógyításának a boldogság megteremtésének, és az emberiség bölcsebbé, gazdagabbá és kegyeletesebbé tételének eszköze”,¹⁶ egy „gyakorlati” nevelés követelése, amely alkalmas arra, hogy jártasságot nyújtson egy jövőbeli foglalkozáshoz, „utilitarista” esztétika, amely egy könyv értékét hasznossága után ítéli meg (innen az előszók és dedikációk, amelyek a művek erényeit deklarálják vagy didaktikus és morális intencióira hivatkoznak). És az Erzsébet-kori polgárok, az életművészet kézikönyveivel egyidőben virágzó történelmi és tudományos népszerűsítő művek iránti érdeklődésükkel, a frivol fikció iránti gyanakvó megvetésükkel ugyanazt a hasznosság és komolyság értékeitől uralt *ethoszt*, ugyanazt a kulturális jóakara-

¹⁵ L. B. Wright: Middle-class Culture in Elisabethan England. (A középosztály kultúrája az Erzsébet-kori Angliában.) (Chapel Hill, 1935.) Előszó. VII. (Kiemelés tőlem – P. B.)

¹⁶ Uo. 44. o.

tot fejezik ki, és ugyanazt a gondterhelt igyekezetet mutatják, hogy azonosuljanak az elit kultúrájával, az objektív kultúrával, és az objektívált kultúrával, ami a mi társadalmunk kispolgárait a *Science et Vie, a Histoire*, vagy az irodalmi díjakkal fémjelzett művek olvasására készíti.¹⁷ Így a strukturális megközelítés lehetővé teszi, hogy egyetlen sajátos eset szisztematikus vizsgálatán keresztül megragadjuk azokat a történelemfeletti és kultúrán túli vonásokat, amelyek – lényegtelen különbségekkel – minden egyenértékű pozíciót elfoglaló csoportban megtalálhatók. Azt mondhatjuk – anélkül, hogy belemennénk egy hosszadalmas elemzés részleteibe – hogy a kispolgárság, ez az átmeneti osztály, amelyik önmagát alapvetően azáltal definiálja, ami már nem és ami még nem, magatartásmódjai jó részét, például az objektivizmusra való hajlamát, a felső osztályokkal és a néposztályokkal szembeni kettős oppozíciójának köszönheti. Nem véletlen, ha Groethuysen híres leírásai „A polgári szellem eredetei Franciaországban” című művében, Sombart leírásai „A Bourgeois”-ban, Goblot-éi a „Korlát és a Szint”-ben (amelyek megmutatják, hogy a 19. és 20. század francia kispolgársága valamit megörözt a janzenista szigorúságból), Marx Weber-éi a születő burzsoázia szelleme és a puritanizmus közti strukturális rokonságról, vagy azok a leírások, amelyeket az amerikai szociológusok, pszichológusok és pszichiáterek adnak a középosztály „modális individuumáról”, (azaz társadalmunk sajátos struktúrájára vonatkoz-

¹⁷ Dina Bertoni Jovine kimutatja, hogy Olaszországban a 19. század második felében a népszerűsítő irodalom főleg a középosztályokra hatott: „Ez volt az a közönség, amely a leginkább hajlott e könyvek hatásának befogadására; ez a közönség a munka és a becsület példáiban szívesen ismert saját – vagy szülei – egzisztenciájának tükröződésére és gyűlölte az erőszakot, a rendetlenséget; ezek az emberek türelem, állhatatosság, intelligencia és aktivitás, áldozatok és lemondások árán kerültek ki a gazdasági bizonytalanságból vagy a szerény társadalmi körülményekből.” Storia dell'educazione popolare in Italia. (A népoktatás története Olaszországban.) 318. o. (Bari, 1965.)

tatva, a *kispolgárságról*), ha mindezek az ábrázolások számos ponton találkoznak.¹⁸

Így a középosztályok szigorúsága – ami például a merevebb, elnyomóbb természetű elemi oktatásban jut kifejezésre, s ami szembenáll mind a néposztályok liberalizmusával, mind a felső osztályok lazaságával – kétségkívüli strukturális rokonságot mutat azokkal az etikai vagy vallási rendszerekkel, amelyek a munkát, az erőfeszítést, a komolyságot, a mértékletességet és a takarékoságot dicsóítik.¹⁹ Talán nem minősül abszurdumnak, ha azok ellentétében, akik ma az iskolai és szellemi üdvözülést egyfelől a munka aszkézisétől, másfelől a képességek kegyétől várják, a felemelkedő burzsoázia janzenista aszkétizmusa és a meggazdagodott burzsoázia jezsuita lazasága közti harc modern formáját ismerjük fel.

Nem lehet nem megdöbbenni például azon a párhuzamon, ami a népi és középosztályok gyermekeinek az iskola világával szembeni – gyakran elmosódott és zavaros – elvárásai (ha kifejténék és rendszereznék ezeket az elvárásokat, egy racionális pedagógia követeléséhez vezethetnének, amelyik a tanulók elé állítható követelmények explicit lefektetésén, a kultúra átadására és a tudás

18 A. Davis–R. J. Havigurst: Father of the man. (Az ember apja.) (Boston, 1947.) és Social Class and Color Differences in Child-Rearing. (Társadalmi osztály és színkülönbségek a nevelésben.) *American Sociological Review* XI. 698–710. o. (1946); M. C. Ericson: Child-Rearing and Social Status. (Gyerekevelés és társadalmi státus.) *American Journal of Sociology* LII. 190–192. o. (1946). Sikertült megmutatni, hogy a represszió különböző formáinak a szellemi betegségek különböző formái felelnek meg. „Az alsó osztályok kultúrája – írja J. Ruesch – a rendetlenség és lázadás körülményeinek, a középosztály kultúrája a fizikai szimpptomák és pszichoszomatikus reakciók képződésének, a felső osztály kultúrája pedig a pszichonevrozításnak és a mániákus-depresszív pszichózisoknak kedvez.” (J. Ruesch: I. m. 123–136. o.) Egy más vonatkozásban E. M. Duvall megjegyzi, hogy a középosztályok a „fejlődést” hangsúlyozzák, míg a néposztályok „tradicionálisabbak”. – Conception of Parenthood. (A szülői állapot felfogása.) *American Journal of Sociology* LIII. 193–203. o. (1946).

19 Mivel a „spontán esztétika” többnyire az *ethos* egy dimenziója, az is érthető, hogy a középosztályok a művész munkáját teszik meg a művészi értékelés egyik alapkritériumának.

ellenőrzésére szolgáló technikák racionalizációján alapulna) és a felemelkedő burzsoáziának az üdvözüléssel kapcsolatos elvárásai között fennáll: „Istent észrevétlenül egy charta, egy alkotmány váltja fel, és az emberi csoportokat oly módon irányítják, hogy a teremtmény pontosan ismerhesse, miben áll az üdvössége. Nem akarunk több titkos politikát, azt kívánjuk, hogy a dolgok fényes nappal történjenek, hogy tudjuk mihez tartani magunkat, és megtehessük a szükséges előkészületeket; egy misztérium nélküli világban minden egyszerű és jól elrendezett. Üdvözülünk a saját művünk, a kegyelem segítségével, jutalom és nem véletlen adomány, mint a lottójátékok szerencséje, amelyre sem kívánságaink, sem erőfeszítéseink nem bírnak befolyással. A nagy ismeretlen, a szörnyű titok, amely azelőtt rémülettel töltötte el a hívők szívét, többé nem létezik.”²⁰

Ha a *ressentiment*-ben a *kispolgárság* – vagy általában a felemelkedőben levő burzsoázia – *ethos*-ának és aszketikus etikájának egyik alapvető dimenzióját láthattuk, ez kétségkívül azért van, mert a *kispolgári ethos* feljogosítja a középosztályok tagjait (akik tisztában vannak vele, hogy felemelkedésüket csak olyan nélkülözéseknek és áldozatoknak köszönhetik, amelyeket – legalábbis szerintük – a néposztályok és a felső osztályok tagjainak nem kellett elszenvedniük), hogy, mint mondani szokás, a szűkségből erényt csináljanak, és egyaránt elítéljék azok henyéségét, akiknek nem kellett a felemelkedés árát megfizetniük, és azoknak a rövidlátó gondatlanságát, akik ezt az árat nem akarták és nem tudták megfizetni. Bourdalou atya így fejt ki a polgári (vagy egy más struktúrához viszonyítva *kispolgári*) *ethos* elveit: „Mert, mondjuk meg az igazságot, ha van ártatlanság a világon, hol volna másutt, ha nem azon viszonyok között, és azon államokban, ahol a munka jogát sérthetetlennek tekintik. A nagyok, a nemesek, a gazdagok között, azok között, akik számára az élet

20 B. Groethuysen: Origines de l'esprit bourgeois en France. (A polgári szellem kezdetei Franciaországban.) I. köt. L'Église et la bourgeoisie. (Az egyház és a polgárság.) 116. o. (Párizs, 1927.)

csak szórakozás és elpuhultság, egyáltalán ne keressétek az igazi jámborságot, ne várjátok, hogy ott megtaláljátok az erkölcsök tisztaságát... Hol található tehát? Talán a tunya szegénység kunyhóiban, ahol nem úznek más elfoglaltságot, mint a koldulást?" S rögtön látjuk, hogyan kapcsolódik össze a morális felháborodás a meritokratikus meggyőződéssel: „Ha (a polgár) elszegényedett, ez az ő hibája; ha meggazdagodott, övé az érdem. Az Istenséggel szemben megalkotja saját felelősségét.”²¹

Így teljesen félrevezető volna, ha a kispolgárság (alkalmazottak, alsó és középkaderek) legnyilvánvalóbb jellemvonásainak némelyikében, mint a formalizmusba menekülés hajlamában vagy a szabályzathoz való viszony merev szigorúságában, a bürokratikus szervezet és gyakorlat közvetlen és egyszerű következményét akarnánk látni. Könnyű lenne megmutatni, hogy ezek a vonások, amelyek a bürokratikus szituáción kívül is megnyilvánulhatnak, azt az implicit vagy explicit értékrendszert, azokat az „erényeket” (feddhetetlenség, aprólékoság, morális szigorúság és a morális felháborodásra való hajlam)²² fejezik ki, amelyeket a középosztályok alsó rétegeinek tagjaiban (akik közül a kistisztviselők kikerülnek) a társadalmi struktúrában elfoglalt (dinamikusan meghatározott) pozíciójuk kialakít, és amelyek egymagukban is alkalmassá tennék őket a közhivatal értékeinek magukévé tételére, ha az adminisztratív karrier nem jelentené számukra amúgy is a társadalmi felemelkedés „par excellence” eszközt.²³

²¹ Idézi B. Groethuysen: Uo. 200. és 223. o.

²² S. Ranulf: Moral Indignation and Middle Class Psychology. (Erkölcsi megbotránkozás és a középosztály lélektana.) (Koppenhága, 1938.) Nearl E. Miller és John Dollard szintén megmutatják, hogy az agresszivitás (amely „legitim” levezetést talál a morális rosszallásban) főleg erős társadalmi lecsúszásban levő személyeknél található meg. Social Learning and Imitation (Yale, 1964.), valamint A. Davis–J. Dollard: Children of Bondage. (Rabszolgaság gyermekei.) (Washington, 1940.)

²³ „Képzeljük el az egyház szabályai szerint kialakított polgárságot. Pontos időben fekszik és kel. Megvannak a munka- és pihenőórái. Soha nem tesz túl nagy erőfeszítéseket és nem hágja át az önmaga elé állított korlá-

Meg kellene mutatni azt is, hogyan függenek a különböző társadalmi osztályok ismérvei, a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójukon túl, e struktúrában belüli *funkcionális súlyuktól* is. Ez a súly azzal a szereppel arányos, amelyet a különböző osztályok a struktúra fenntartásában játszanak, s nem csupán szám-szerű fontosságuk függvénye. Így például, azokban a társadalmakban, ahol a gazdaság, pontosabban az ipar kezdetleges fejlettsége csak jelentéktelen funkcionális súlyt juttat az ipari burzsoázia és a proletariátus számára, az állam adminisztratív kádereit szolgáló kispolgárság és a munkanélküliekből, a városok időszakos munkásaiból és az elvándorolt parasztokból össze-tevődő proletariátus alatti rétegek közötti viszonyok rendszere uralja és határozza meg a társadalom egész struktúráját. Az állandó és nem kétkezi munkásokból kikerülő kispolgárságnak ennek következtében számos vonása van, amely gazdasági szempontból a fejlettebb társadalmak középosztályaihoz közelíti (mint az aszkétizmusra és moralizálásra való hajlam), míg számos – például a politikai cselekvés szférájában megnyilvánuló – eredeti vonása egyrészt az „elpolgáriasodását” és privilégiumait elutasító, de saját követelményeinek rákényszerítéséhez túlságosan gyenge proletariátushoz, másrészt a középosztályokból származó „proletaroid intelligencia” millenarista profécia jóslatainak befogadására mindig kész proletariátus alatti rétegekhez viszonyított pozíciójából ered.

Ha igaz, hogy a társadalmi osztályok egy bizonyos viszonylatban a társadalmi totalitás „részei”, egy más viszonylatban

tokat. Életének szelleme a rendszeresség. Arra van szüksége, hogy a napok tökéletes egyformaságban teljenek, és hogy semmi se legyen elrontva a fennálló rendben. A munka számára az élet általános ritmusának része; nem az eredmény szükségletéért dolgozik, hanem azért, hogy konzisztenciát adjon saját életének, aminek másképp nem lenne konzisztenciája. Az egyház megáldja komolyságáért, és a fennállóhoz való ragaszkodásáért. Ez a polgár létezik; ő a mintaszerű alkalmazott. Az egyház hozzájárult egyfajta középpolgárság kialakításához, és a hivatalok benépesítéséhez. Ez a becsületes ember, ez a szerény és rendes polgár minden vasárnap elmegy a misére, ahogy a hét minden napján a hivatalába.”

pedig „elemek”, mégpedig a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójuktól és a társadalmi struktúra mibenlététől függően nem egyenlő mértékben, akkor lehetőség nyílik arra, hogy két-fajta történelemfeletti és kultúrántúli állítást tegyünk, a társadalmi osztályok ismérveinek egy részét az osztályok helyzetével, más részüket a struktúrában elfoglalt pozíciójukkal hozva kapcsolatba. Anélkül, hogy figyelmen kívül hagynánk, amit a társadalmi osztályok egy meghatározott típusú társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójuknak köszönhetnek, anélkül, hogy feltételeznénk – az olyan állítások módjára, amelyeket Lewin „arisztotelészieknek” nevezne – a történelmi esetek teljes felsorolását, a strukturális jellegű állítások rögzítik a pozíciók homológiájához kötődő szabályszerűségeket.

Másképpen szólva, ahogy egy több dialektust magába foglaló nyelv struktúrájának feltárása feltételezi a különböző dialektusok sajátos struktúráinak előzetes megértését, a társadalom egészére vagy a társadalmi egészeket alkotó csoportokra (például osztályokra) vonatkozó univerzális igényű állítások sem egyebek, mint absztrakt klasszifikációk, amennyiben a javasolt kategóriák nem tükrözik a konkrét rendszerekben feltárható strukturálódásokat.²⁴

24 Saussure gondolkodásának logikáját követve (Saussure a nyelvet – azaz a nyelvezettel szemben egy sajátos nyelvet, amilyen a francia vagy a német – tekinti a nyelvészet egyetlen konkrét tárgyának), s a fonetika (phonetica) és a fonémika (phonemica) közti különbségtételt a társadalomtudomány egészére általánosítva, Kenneth L. Pike szembeállítja az *etbics*-t és az *emics*-t. Az *etbics* általánosított állításokat tesz a tényekről, és így módot ad arra, hogy rendszeresen azonosítsuk, leírjuk és osztályozzuk a világ minden nyelvének és minden kultúrájának valamennyi összehasonlítható tényét egy kritériumrendszer segítségével (amely már az adatok forrásául szolgáló sajátos kultúra vizsgálata előtt ki van dolgozva), és típusokba rendezzük az így osztályozott elemeket az *emics* számára, amely arra törekszik, hogy egy nyelv vagy kultúra modelljét feltárja és leírja, „számba véve azt a különös módot, ahogy e kultúra különböző elemei egymáshoz kapcsolódnak egy sajátos modell működésében”. – K. L. Pike: *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. (Az emberi viselkedés struktúrájának általános elmélete a nyelvhez viszonyítva.) I. rész. 8. o. (Glendale, 1965.)

A törekvés egy sajátos társadalom specifikus struktúrájának (a különböző részek között fennálló, s az egyes részeknek, valamint a belőlük összetett totalitásnak egyaránt visszavezethetetlen egységét kölcsönző viszonyrendszernek) a feltárására és leírására nemcsak hogy nem zárja ki a különböző totalításokhoz tartozó részek összehasonlítását, de egyenesen alapul szolgál olyan összehasonlítások érvényessége számára, amelyet strukturálisan egyenértékű részek között végeznek.

*

Egy társadalmi osztályt sohasem csupán a társadalmi struktúráján belüli helyzete és pozíciója határoz meg, sohasem csupán azok a viszonyok, amelyeket a többi társadalmi osztállyal objektíve fenntart. Számos sajátosságát annak a ténynek köszönheti, hogy az őt alkotó individuumok szándékosan vagy objektíve szimbolikus kapcsolatokba lépnek, amelyek a helyzet és a pozíció különbségeit egy rendszeres logika nyelvén kifejezve, *szignifikáns megkülönböztetések*ké alakítják át. A cselekvési rendszer és a kifejező eljárások, vagy ha úgy tetszik a *megkülönböztetőjegyek*, viszonylagos függetlensége (e jegyek segítségével fejezik ki és egyszersmind meghatározzák a társadalmi szubjektumok, önmaguk és mások számára, a társadalmi struktúráján belüli pozíciójukat és e pozícióhoz való viszonyukat, az osztály pozíciójához szükségszerűen hozzá tartozó „értékeket” a kifejezés szintjén megkettőzve – az „értéket” a szó nyelvészeti értelmében véve), sajátosképpen feljogosít egy tisztán kulturális szféra módszertani önállósítására. Teljesen jogosult a gazdasági-társadalmi rendszernek ezt a szisztematikus kifejeződését (Engels) mint olyat rendszerként meghatározni és kezelni, s következőképpen strukturális megértés tárgyának tekinteni.

Megállapítván, hogy a tisztán gazdasági hatalom, és főleg „a pénz csupasz ereje”, nem képezik szükségképpen a társadalmi presztizs elismert alapját, Max Weber megkülönbözteti egyfelől a társadalmi osztályt mint olyan individuumok csoportját, akik-

nek ugyanaz az „osztályhelyzete”, azaz ugyanaz a „piaci helyzete”, s akik így a javak és a munka piacán azonos tipikus esélyekkel rendelkeznek, akiknek azonosak a létfeltételeik és személyes tapasztalataik, és másfelől a státuszcsoporthoz (*Stände*) mint emberek olyan együtteseit, amelyeket a megbecsülés és a presztizs hierarchiájában elfoglalt pozíciójuk határoz meg. Mindez arra látszik utalni, hogy Max Weber mint *reális* egységek két típusát állítja szembe az osztályt és a státuszcsoporthoz, amelyek a társadalom típusának megfelelően (azaz, úgy tűnik, a gazdasági rend önállóságának és a társadalom egésze fölötti uralmának mértékében) többé-kevésbé gyakran találkozhatnak. Am ha a weberi vizsgálatok teljes erejét és súlyát vissza akarjuk adni, e kategóriákban inkább *nominális* egységeket kell látnunk, amelyek – a társadalom típusa szerint – többé vagy kevésbé teljesen visszaadhatják a valóságot, de mindig *a gazdasági aspektus vagy a szimbolikus aspektus hangsúlyozása közti választás* eredményei. Ezek az aspektusok magában a valóságban mindig együtt létezhetnek (különböző arányokban a társadalmaktól, vagy egyazon társadalom osztályaitól függően), mivel a szimbolikus megkülönböztetések mindig másodlagosak a gazdasági különbségekhez képest, amelyeket – átalakítva – kifejeznek.

Amit Max Weber „tulajdonképpen társadalmi rendnek” nevez – például a társadalmi presztizs elosztási módja –, az csak viszonylagos önállósággal rendelkezik, mivel a gazdasági rendhez mint a gazdasági javak és szolgáltatások elosztási és felhasználási módjához a kölcsönös összefüggés társadalmanként szorosabb vagy lazább viszonyai kötik;²⁵ de ennek a részleges önállóságnak köszönheti, hogy képes kibontakoztatni saját logikáját, mint a szimbolikus viszonyok univerzumát.

Figyelemre méltó, hogy mindazok a vonások, amelyeket Max Weber a státuszcsoporthoz tulajdonít, a szimbolikus szférából erednek, akár az életstílusról, akár a társadalmi tiszteletet kife-

²⁵ M. Weber: I. m. II. köt. 688. o.

jező privilégiumokról (mint különös öltözék viselése, olyan speciális ételek fogyasztása, amelyek mások számára tilalom alá esnek, fegyverviselés, műkedvelő, művészi tevékenységek végzésének előjoga), akár a társadalmi csereaktusokat, különösen a házasságokat irányító szabályokról és tilalmakról legyen szó. De, mélyebben, míg „az osztályhelyzet minden típusa – főként amikor a tulajdonnak, mint olyannak a hatalmán nyugszik – legtisztább formájában akkor realizálódik, amikor a kölcsönös viszonyokat meghatározó minden egyéb tényező, amennyire csak lehetséges, semlegesítve van” – „lévén a birtoklás és a birtoklástól való megfosztottság az osztályhelyzet alapvető kategóriái” – addig a státuszcsoporthoz nem annyira a dolgok fölötti rendelkezési jog, mint a rendelkezési jogra visszavezethetetlen létezmény, nem annyira a javak tiszta és egyszerű birtoklása, mint a javak használatának bizonyos módja határozza meg, mivel az elkülönülésre való törekvés mindig képes arra, hogy megteremtse a ritkaság egy utánozhatatlan formáját, a jól fogyasztás művészetének ritkaságát, ami ritkaságot teremt a legáltalánosabban fogyasztott javak használatában is. Ezért, ahogy Max Weber megjegyzi, egy kissé túlzó egyszerűsítés árán azt mondhatnánk, hogy az osztályok a termeléshez és a javak megszerzéséhez való viszonyuk révén különböznek egymástól, a státuszcsoporthoz pedig ellenkezőleg, fogyasztásuk elvei szerint, melyeket az életstílus sajátos típusai reprezentálnak.²⁶

Ez azt jelenti, hogy a sajátosan gazdasági különbségek megkettőződnek a javak használati módjában, vagy ha úgy tetszik, a fogyasztásban, s még inkább a szimbolikus (vagy fitogtató) fogyasztásban megnyilvánuló különbségtételek által. A szimbo-

²⁶ Ebből következik, állapítja meg Weber, hogy „az osztályok közötti különbségek ezer módon keresztezik a státuszkülönbségeket”. Más terminusokban kifejezve: ha a javak birtoklása hosszú távon mindig egy státuszcsoporthoz való tartozás szükséges feltételévé válik is, sosem elegendő feltétel, és egy státuszcsoporthoz rangja nem kötődik szükségképpen egy osztályhelyzethez, mivel a státuszcsoporthoz, éppen ellenkezőleg, általában radikálisan megkülönbözteti magát a tulajdonra való tiszta és egyszerű törekvéstől.

likus fogyasztás a javakat jelekké, a *ténykülönbségeket szignifikáns megkülönböztetésekké*, vagy hogy a nyelvészek kifejezéseit használjuk, „értékekké” alakítják, előnyben részesítve a cselekvés vagy a tárgy megjelenését és formáját, funkciójával szemben. Ebből következik, hogy a leginkább tekintélyadó különbségtételek azok, amelyek a legvilágosabban szimbolizálják a társadalmi struktúrán belüli pozíciót – amilyen az öltözködés, a beszédmód vagy akcentus, és főleg a „modor”, a jó ízlés és a kultúra –, mert ezek a személyiség lényegi sajátosságainak, a birtoklásra visszavezethetetlen létezőmódnak, röviden, hordozójuk *természetének* mutatkoznak, de paradox módon egy kiművelt természetnek, egy természetté vált kultúrának, kegynek vagy adottságnak. A nyilvánosságra hozatal és a különbségtétel játékának tétje, mint látjuk, az emberi kiválóság, amelyet minden társadalom elismer a kiművelt emberben.

Nem véletlen tehát, ha – mint Max Weber megjegyzi – „a státuszcsoportok minden »konvenció« hordozói”: „az egész élet stilizációja, bármilyen legyen is a forma, amiben megjelenik, mindig egy státuszcsoportban gyökerezik, vagy egy státuszcsoport által marad fenn.”²⁷

A *modorra* tenni a hangsúlyt annyi, mint előnyben részesíteni a cselekvés formáját funkciójával és az általa felhasznált eszközökkel szemben: következésképpen, ahogy Weber megjegyzi, semmi sem áll távolabb a státuszrendek rangjától, mint az alkudozás (a szimbolikus cseréktől teljesen különböző piaci játék lényeges alkotóeleme). Természetes tehát, hogy a státuszcsoportok – miként a tradicionális társadalmak – a viselkedési modelleken túl a viselkedés modalitásának modelljeit, azaz a modellek végrehajtásának pontos modorát meghatározó konvencionális szabályokat is rákényszerítik azokra, akik részt akarnak venni bennük. „Érdemes megjegyezni” – írja Veblen – „hogy a ceremoniális szabályoknak ez az egész kategóriája, amit a modor

²⁷ M. Weber: Uo. 686. o.

általános címszava alá szokás sorolni, sokkal fontosabb helyet foglal el az emberek megbecsülésében a kultúrának abban a stádiumában, ahol a kérkedő szórakozásnak legnagyobb a divatja, mint a megbecsülés ismertetőjegyének, mint a kulturális fejlődés korábbi stádiumaiban... A modor végül is a népi látásmódban lényeges hasznosságot hordoz magában, szakrális jellegre tesz szert.” Elválasztani a kitűzött céloktól és külön észlelés tárgyává tenni elérésük módozatait, privilégizálni a stílust a hatékonyság rovására, azonosítani a társadalmi megosztottság beteljesítését a társadalmi beteljesülés par excellence jeleivel – mindez végül is a szépművészetek egyikévé teszi az életművészetet, és a természetes kényszert kulturális, sajátlagosan emberi szabályokká alakítja át.

A kifejező cselekvések és eljárások rendszerének logikája így nem érthető meg funkciójától függetlenül, ami abban áll, hogy a társadalmi rendszernek – McGuire²⁸ kifejezésével, a „befogadás és kizárás rendszerének” szimbolikus fordítást adjon, hogy a gazdasági javakat jelekké, és a gazdasági célok felé irányuló cselekvéseket kommunikációs cselekvésekké (vagy ezek egy fajtájaként a kommunikáció elutasítását kifejező cselekvésekké alakítsa át, s ily módon jelölje az azonosságokat és a különbségeket. Semmi sem lenne tévesebb, mint azt hinni, hogy a szimbolikus cselekvések (vagy a cselekvések szimbolikus aspektusai) önmagukon kívül semmi mást nem jelölnek: ezek mindig a társadalmi pozíciót fejezik ki egy olyan logika szerint, amely magának a társadalmi struktúrának, a különbségtételnek a logikája.

A jelek, amelyek „nem pozitívan, tartalmuk által, hanem negatívan, a rendszer más terminusaihoz való viszonyuk által vannak meghatározva”,²⁹ és amelyek, nem lévén egyebek mint ami

²⁸ McGuire: Social Stratification and Mobility Patterns. (Társadalmi stratifikáció és mobilitási modellek.) *American Sociological Review* XV. 195–204. o. (1950.)

²⁹ Hjelmslev: Essais linguistiques. Travaux de cercle linguistique de Copenhague. (Nyelvészeti tanulmányok. A koppenhágai nyelvészcsoporthoz tartozók.) XII. 106. o. (Koppenhága, 1959.)

a többi jelből hiányzik, „értéküket” a szimbolikus rendszer struktúrájától kapják, egyfajta harmónia prestabilitata révén eleve arra valók, hogy kifejezzék a státusszal járó „rangot”, amely, mint a szó maga jelzi, „értékét” egy pozíciók és oppozíciók rendszereként meghatározott társadalmi struktúrában betöltött pozíciójának köszönheti.

Minden úgy történik tehát, mintha a szimbolikus rendszerek – homológiák és oppozíciók, vagy még inkább differenciális eltérések struktúrájaként való működésük logikája révén – arra lennének hivatva, hogy a társítás és szétválasztás társadalmi funkcióját töltsék be, és pontosabban kifejezzék azokat a differenciális eltéréseket, amelyek meghatározzák egy társadalom struktúráját, mint jelentésrendszert, kiragadva e struktúra konstitutív elemeit – a csoportokat és individuumokat – a jelentésnélküliségből. Így a beszédmód és az öltözet, vagy még inkább a beszédmód és öltözet kezelésének bizonyos módozatai, a társadalmon belüli differenciális eltérések bevezetésére szolgálnak, mint a helyzet vagy a funkció jelei vagy jelvényei.³⁰

Minden olyan fogyasztás és minden olyan magatartásmód közül, amelyek kifejező funkciót kaphatnak – egy autó megvétele, egy lakás feldíszítése, vagy a gyerek iskolájának megválasztása – a nyelv és a kultúra mellett, az öltözködés és az ékszerek töltik be a legtokéletesebben – erős szimbolikus hatásuk következtében – a társítás és szétválasztás funkcióját. Ahogy Simmel megjegyezte, az öltözködési mód az egyénítést és az utánzást kombináló folyamat, amely paradox módon a másokhoz való hasonulásban (Sich gleich-machen, Hegel kifejezésével) fejezi ki a partikularitás igenlésének szándékát. Simmel megállapítja továbbá, hogy a divat, amely lehetővé teszi a „különbségtétel” szimbolikus jelölést azáltal, hogy egymás után új és új megkülönböztetőjegyeket vesz fel magába, a megbecsülés (legalábbis a rétegzett

³⁰ C. Lévi-Strauss: *Le cru et le cuit*. (A nyers és a főtt.) 6o. o. (Párizs, 1964.)

társadalmakban megfigyelhető) logikájához hasonló logikának engedelmessé válik, amennyiben szintén közös jeggyel ruhazza fel egy különös csoport tagjait, miközben megkülönbözteti őket az idegen csoportok tagjaitól.³¹

A státuszjegyek elterjesztésének logikája megengedi és egyzersmind igényli is, hogy a durva hasonlóságokon belül finom különbségeket keressenek. Így például az Egyesült Államokban – abban a mértékben, ahogy a párizsi eredetű új stílusok, amelyekről a varrónők korlátozott számban, következőképpen igen drágán készítenek utánzatokat, elterjednek – a különböző olcsó szériák gyártói az új divat vonásait legjobb tudásuk szerint beillesztik az általuk tervezett vonalakba, hogy megfeleljenek az alsó réteg aktuális vagy anticipált keresletének. Az öltözködés ennek következtében mint a nyelvhez hasonlóan kifejező funkcióval bíró szimbolikus rendszer a szignifikáns ellentétek logikájának engedelmessé válik. A társadalmi hierarchia csúcsán Új-Anglia régi családjai a születésre és öröklésre (nem pedig a szakmai sikerre) alapozott „különbségtételt” igenlik, elutasítva a francia divat merész vonalait, és a „tweed” és a „woolens” iránti vonzalmukban éppúgy, mint egész életstílusukban az angol arisztokráciára hivatkoznak. A régi vagyonos családok (*old money families*) a párizsi divatban a gazdagsághoz és egy kozmopolitább életstílushoz kötődő öltözködési szimbólumokat találnak, amelyek jobban kifejezik gazdasági helyzetüket és társadalmi pozíciójukat, mint a magas társaság konzervatív divatja. Azon lévén, hogy magukat mind a felső osztály, mind az alsó osztály vonatkozásában meghatározzák, igyekeznek a fényűzést a diszkrét eleganciával párosítani és a „sikkel” meg a „választékosságot” keresik (szemben a felső osztály artisztikus disztinkciójával), kerülve az újjgazdagok feltűnő kérédesét. A középosztályok mint „vakmerőt”, „különcködőt” és „szélsőségest” utasítják el a

³¹ G. Simmel: *Fashion*. (Divat.) *International Quarterly* X. 130–135. o. (1904), majd: *American Journal of Sociology* LXII. 541–558. o. (1957).

párizsi divatot, és a „disztingvált tiszteletreméltósággal” (értelmét a legjobban a „smart” szó fejezi ki) helyettesítik azt a kersett hatást, amit a „sikk” szón érteni szoktunk.³²

Bár a divat terjedése feltételezi a sorozatgyártást, az árak csökkenésének előfeltételét, a termelők igyekeznek elkerülni a teljes egyformaságot „széles földrajzi területen elosztva tételeiket, korlátozott számban szállítva azonos stílusú, eredetű és méretű ruhákat az egyes kiskereskedőknek.”³³

Így a státuszjegyek elterjesztésének és a különbségtételnek a dialektikája teljes egészében számot ad mind a rendszer funkcionálásáról, mind a rá jellemző szakadatlan változásról: egy stílusnak szükségképpen változnia kell, amikor teljesen elterjedt, mert mint megkülönböztetőjel nem válhat általánossá anélkül, hogy ne vesztené el azt a jelentését, vagy még inkább azt az „értékét” (a saussure-i értelemben), ami a rendszerben elfoglalt pozíciójából és a rendszer más elemeivel való oppozíciójából ered. Kétségkívül ugyanez az elv készíti a különbségtételre törekvő egyéneket, hogy szüntelenül megújítsák a kifejező folyamatokat minden területen, ahol, például a sorozatgyártás révén, a státusz hagyományos jelzői szélesebb körben elérhetővé válnak, és ahol a különbség jelölésére való törekvésnek a túl általános fogyaszt-

³² B. Barber-L. S. Lobel: I. m.

³³ Noha az azonos osztályok esztétikai választását vezérlő szabályok inkább negatív előírások formájában jelennek meg, negatívak vagy inkább ellentétesek lehetnek anélkül, hogy a más osztályok által követett szabályok tagadására korlátozódnának. A „közönségesség” elutasítása mint a különbségtétel keresése minden osztályt a maga sajátos logikája szerint jellemez, annak következtében, hogy különös formáját és színezetét minden egyes osztály sajátos *ethos*ának köszönheti. Mivel például a régi családok és a régi vagyonnal rendelkező családok ellentétében rejlik az őket elválasztó különbségek objektív elve, és az objektív elvhez kapcsolódó értékek, mondjuk, igen durván, az öröklődés és a pénz körül szerveződnek meg, ezért a hangsúlyozott könnyedség, amivel a felső osztályok átadják magukat a fényképészetnek, amikor éppen fényképeznek, úgy van szembeállítva a szerzemény fáradságos aszkézisével – ami például a „faire l’Italie” (beutazni Olaszországot) „faire” (csinálni) igéjében fejeződik ki –, mint a természetes kiválóság a szükség diktálta erő-kifejtéssel.

tási és tevékenységi módok (például a fényképezés, televízió, vagy bizonyos fajta turizmus) elvetésében, vagy e fogyasztásnak és e tevékenységeknek való áldozás különleges módozatában kell kifejeződni, mivel ekkor a differenciális különbség a viselkedési módok modalitásának szintjén jelenik meg. Nem a véletlen hatása, hogy a sznob mint társadalmi személyiség, az öltözködéssel, lakással és életstílussal kapcsolatos kifejezési folyamatok teremtője és utánozója, az ipari forradalmak és a „státuszrendek” eltűnésének a kortársa. Mindez arra a felismerésre ösztönöz, hogy a sznobizmust jellemző hajlam a kifejező eljárások állandó megújítására egyre jobban elterjed, mind különbözőbb területekre és mind kiterjedtebb csoportokra, mindig többre kötelez, abban a mértékben, ahogy az objektív, gazdasági vagy státuszjellegű különbségek fokozatosan elhalványulnak.

Ugyanilyen logika szabályozza a nyelv használatában megfigyelhető státuszszimbolizáció jelenségeit. A társadalmi pozíció szimbolizációjának logikája itt sem köszönhet semmit (vagy csak nagyon keveset) az egyéni intencióknak, mivel a különbségtétel legexplicitebb keresése társadalmilag meghatározott szabályok szerint szerveződik meg: a „választékos” viselkedési módok úgy tartoznak a kifejező folyamatok rendszeréhez, mint a beszéd egy nyelvhez.³⁴

³⁴ Minden úgy történik tehát, mintha a különböző társadalmak és a különböző osztályok a megkülönböztetőjegyek megannyi különböző rendszerét javasolnák a tagjaiknak. Így, míg a mi társadalmunkban a kulturális tevékenységek magas szimbolikus hatásfokuknak köszönhetik, hogy a különbség kedvéért való különbségkeresés par excellence kifejezési eszközei lehetnek, addig más korokban ez a törekvés más területeken is kifejeződéhetett, például a vallásban: „Amikor azok, akik azelőtt egyszerű hívők voltak, magukévá teszik a felvilágosult ember beszédmódját, ezt azért teszik, hogy önmaguk és mások előtt bizonyítsák: egy magasabb osztályhoz tartoznak, bizonyos emberekké váltak. Ez a legjobb bizonyítéka, hogy a vallás a nép ügyévé vált. Hogy polgár legyen valaki, az kell, hogy ne higgyen: az az ember, aki »megvetéssel és mintegy nagysága magaslatáról nézi a szegény népet, mert az tisztelettel vesz részt a szent misztériumokban«, az az ember, aki »megkülönböztetett személyiségnek hiszi magát, mert nem hajol le, nem hajtja meg a térdét, nem imádkozik, mint mások«... amikor megtagadja a vallását, egy-

„Az erősen differenciált nyelvi közösségekben” – jegyzi meg N. S. Troubetzkoy – „ezek a különbségtételek igen élesen megnyilvánulnak a kiejtés változataiban, amelyek a társadalom tartományi, foglalkozási vagy kulturális struktúráján alapulnak... A Bécsben beszélt nyelv egész másképp cseng egy minisztériumi tisztviselő szájában, mint egy áruházi elárusítóéban. A forradalom előtti Oroszországban a papság tagjai a *g* spiráns ejtésével különböztették meg magukat... akkor is, ha általában a legtisztább irodalmi nyelvet beszélték. Létezett az irodalmi oroszoknak egy „nemes” és egy „kereskedői” kiejtése. Minden nyelvben megvan az ellentét a városok és a vidék kiejtése között, s ugyanígy a magas kultúrával rendelkező emberek és a tudatlanok kiejtése között. Nagyon gyakran létezik egyfajta „nagyvilági” kiejtés, amit az artikuláció hanyagsága jellemez, s ami mindenféle dandyknak és sznoboknak a sajátja.”³⁵

Látható, hogy a nyelv kifejező eljárásainak differenciálódása sajátos logika szerint ad kifejezést a társadalom differenciálódásának. Ebből egyrészt az következik, hogy minden kifejező eljárás csak a kifejező eljárások rendszerében elfoglalt pozíciójától nyeri „értékét”. Naiv dolog lenne egy kifejezésnek önmagában és önmagáért tulajdonítani olyan jellemvonásokat, mint a „közönségesség” vagy a „választékosság”. Így, mint Gérard Genette megjegyzi, a retorikai hagyomány „a szóképeket olyan beszédmodorként határozza meg, amelyek eltávolodtak a természetes és szokásos, vagy még inkább... az egyszerű és közönséges... beszédmódoktól. Másképpen kifejezve, e szóképek *hatását* (élénkség, nemesség, kellemesség) könnyű minősíteni, de *létük* csak azáltal határozható meg, hogy mindegyik *sajátságos*

szeremint különbséget tesz két társadalmi osztály között, valamilyen nyilatkozatot tesz polgári jogainak elismertetéséért.” B. Groetbuysen: Origines de l'esprit bourgeois en France. (A polgári szellem kezdetei Franciaországban.) I. köt. L'Église et la bourgeoisie. (Az egyház és a polgárság.) 31. o. (Párizs, 1927.)

³⁵ N. S. Troubetzkoy: *Principes de phonologie*. (A fonológia elmélete.) 21–22. o. (Párizs, 1937.)

szókép, és hogy a nem képszerű kifejezésektől általában különös modifikációjuk által különböznek, amit képnek szokás nevezni.”³⁶

Az előbbiekből másrészt az következik, hogy a magas rangú társadalmi csoportokban állandó vonásokat figyelhetünk meg: ahogy Troubetzkoy a nagyvilági kiejtést „hanyagságával” jellemzi, megjegyezve, hogy „a mássalhangzók és az uvuláris *r*-ek kiejtésében való hanyagság olyan kifejező eljárások, amelyekről felismerünk egy dandyt”.³⁷

Max Weber a privilegizált csoportokat az élet „stilizációjával”, a „racionális szerzés” és egész speciálisan a vállalkozó tevékenység iránti megvetés tendenciájával jellemzi. Általában megfigyelhető, hogy a művelt osztályok tagjai erős hajlamot mutatnak a dilettantizmusra, és a kultúrához való karizmatikus viszonyra.³⁸ Ahelyett, hogy bizonyos sajátosságok belsőleg tartoznának bizonyos gazdasági és társadalmi feltételekhez, vagyis bizonyos egzisztenciális szituációkhoz, el kell ismernünk, hogy a társadalmi struktúrában homológ „pozícióknak” egyenértékű stílust hordozó szimbolikus viselkedési módok felelnek meg.

A szó szoros értelmében vett nyelvi rendszertől eltérően, a szimbolikus rendszerek, amelyeket *kifejező* rendszereknek nevezhetnénk (kölsönvéve Troubetzkoytól a szót, mellyel a fonológiai eljárásokat jellemzi, amelyek „egy nyelvi közösségben a beszélő alanyok meghatározott csoportjának jellemzésére szolgálnak”)³⁹, hierarchizált rendszereket alkotnak, amelyek egy szilárd végpont vonatkozásában szerveződnek meg, legyen ez a legmagasabb rangú csoport *megkülönböztetett* modora, vagy ellenkezőleg, az alacsony rangú csoport *közönséges* modora.⁴⁰

³⁶ G. Genette: *Figures*. (Figurák.) 209. o. (Párizs, 1966.)

³⁷ Uo. 22. o.

³⁸ P. Bourdieu–A. Darbel: *L'amour de l'Art: le musée et son public*. (A művészet szerete. Múzeum és közönsége.) (Párizs, 1965.)

³⁹ Uo. 22. o.

⁴⁰ „Közönséges arcról beszélnek – mondja Kant –, szemben egy finom arccal.” I. Kant: *Anthropologie du point de vue pragmatique*. (Antropológia pragmatikus szemszögből.) 147. o. (Párizs, 1964.)

Mivel a kifejezőrendszerek elve nem más, mint a különbség, vagy még inkább a *különbségtétel* keresése, a szónak abban az értelmében, ahogy a megkülönböztetőjegyek a közönséges fölé emelik az embert „az elegancia, nemesség és jó modor ismérveiként.” (ahogy Littré mondja), érthető, hogy a státuszcsoportok önmagukat a többitől többé-kevésbé szubtilis oppozíciók révén igyekezzenek megkülönböztetni, és hogy következőképpen, éppen a magasabb rangú csoportok hajtják leginkább a végletekig a választékosságot, akár a beszédmódról, akár az öltözködésről, vagy bármilyen *szokásról* legyen is szó.

A beszédmódbeli különbség keresése tiszta és egyszerű „nyelvi kettéváláshoz” vezethet azáltal, hogy a művelt osztályok más beszédmódot használnak, mint a népi osztályok.⁴¹

De az önmegkülönböztetés szándéka talán jobban kiteljesedik a közös beszédmódba bevitt finomságokban: Ceylonban a papok és nemzetségfők nyelve gazdag, hajlékony, elegáns és udvarias, mint az emberek, akik beszélnek. Egy megfigyelő megjegyzi, hogy a ceyloniak a stilisztikai finomságokat annál jobban csodálják, minél mesterségesebbek.⁴²

A legkeresettebb kifejezőmódok azonban nem mindig a legösszetettebbek, és az ellentétek játéka – egyfajta kettős tagadás által – bizonyos társadalmi struktúrákban a magas rangú csoportokat a „legegyszerűbb” erkölcsök elfogadására készítheti. Ily módon, ahogy a klasszikus retorika az *egyszerű* stílust mint ilyet csak egy hiány által, csak a szóképek rendszeréhez való viszonya által határozza meg, a kifejező stílusok (Troubetzkoy megállapítása szerint) önmagukat éppen úgy megkülönböztethetik a figyelemfelkeltés funkciójának kidomborításával, mint azzal, hogy redukálják ezt a funkciót: „Hasonlítsuk csak össze például egy

⁴¹ R. Pieris: *Speech and Society: A Sociological Approach to Language.* (Beszéd és társadalom. A nyelv szociológiai megközelítése.) *American Sociological Review* XVI. 499–505. o. (1951).

⁴² Uo. 26. o.

affektáló hölgy érzelmesen túlszínezett beszédét egy öreg és fontos méltóság ünnepélyesen szenvtelen beszédével.” Hasonló jelenséggel találkozunk a mi társadalmunkban is, amikor azt látjuk, hogy a – főleg a középosztályokból kikerülő – szenvedélyes fényképezők naiv buzgalma arra ösztökélheti a művelt osztályok tagjait, hogy a népi osztályok körében dívó szokáshoz látszatra teljesen hasonló fényképezési gyakorlatban kifejezésre juttassák, mennyire tartózkodóan és józanul – gyakran éppenséggel ellenkezést vagy kihívást kifejezve – csatlakoznak ehhez az elterjedtsége révén közönségesé vált tevékenységhez. Egy differenciált társadalomban, ahol nem egyszerűen a különbözésről, hanem különböző módon való különbözésről van szó, a pro és kontra megfordítások nem egy hasonló találkozást eredményeznek az „egyszerűek” egyszerű egyszerűsége és a finomkodók keresett egyszerűsége között.⁴³

Ez az utolsó példa mutatja, hogy az osztálypozíció szimbolikájába nemcsak a kifejezőeljárásokat, azaz a sajátosképpen és szándékosan az osztálypozíció kifejezésére szánt cselekvéseket kell belefoglalni, hanem a társadalmi cselekvések egész komplexumát, amely – anélkül, hogy akarnánk vagy tudnánk – kifejez vagy elárul egy bizonyos pozíciót a társadalomban, mivel az osztályhelyzet észlelése – a sajátunké éppúgy, mint a másoké – spontán módon „strukturális” jellegű. A cselekvések gazdasági oldala soha – még a mi társadalmainkban sem – önállóul olyan tökéletesen, hogy a legközvetlenebbül gazdasági célok felé orientálódó cselekvések teljesen meg lennének fosztva szimbolikus

⁴³ „A munkásra gondolva Citroën el akarta választani az autó materiális funkcióját és szimbolikus értékét. Egy E típusú Jaguár például tiszta szimbólum. Túlságosan drága, túlságosan gyors, nincs benne elég hely, rendkívül érzékeny stb., röviden, igen haszontalan... A „2 CV” (kisautó – A ford.) viszont használati eszközül kellett szolgáljon... De sok idealista és intellektuel is ilyet vett... A „2 CV” tehát, amely minden szimbólumtól mentes akart lenni, fordított szimbólummá válik.” J.F. Held: *Quatre roues sous une parapluie.* (Négy kerék egy esernyő alatt.) *Le Nouvel Observateur*, 1963. november 24.

funkcióiktól (és a fortiori nem a tradicionális társadalmakban, amelyek mintegy élvezettel hangsúlyozzák a viselkedés kettős-ségét). Ez nyilván különösképpen igaz a fogyasztás aktusaira, amelyek – mint Veblen megmutatta – mindig kifejezik, legalább másodlagosan, a fogyasztók társadalmi pozícióját (e pozíció maga is „értékkel” bír más pozíciókkal szemben), amennyiben ezek az aktusok egy adott státussal bíró csoport jellemzői. Más-képpen szólva; ha a kifejezőeljárások mint szubjektíve és szán-dékosan a társadalmi pozíció kifejezésére szánt aktusok abban különböznek a pusztán objektíve kifejező aktusoktól (azaz min-den társadalmi aktustól), hogy a második hatványra emelt jelen-téseket testesítenek meg, amelyek az elsőfokú jelentések kifejező megkettőzésének eredményei (míg az elsőfokú jelentések szük-ségszerűen, a cselekvőknek a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciója révén tartoznak hozzá a társadalmi tevékenységhez, akkor a kifejező funkció önállósításáig is elvezető szándékos hangsúlyozáson keresztül fokozatosan áttérünk a legközönsége-sebb társadalmi cselekvésekről a kifejező eljárásokra és a kife-jező eljárások szimbolikus hatékonyságának maximalizációját célzó törekvésekre, amelyek megfigyelhetők például az öltözkö-dés területén; az emberek a rendszeres összehasonlításon keresz-tül azon igyekeznek, hogy a legkevesebb költség árán a lehető legnagyobb szimbolikus értéket ériék el.⁴⁴

Ebből következik például, hogy a Warner által javasolt hierar-chia, az életstílus és a társadalmi presztizs ismérvein alapuló értékrend – mint gyakran megjegyzték – a felső társadalmi osz-

⁴⁴ Bernard Barber és Lyle S. Lobel nagyon jól írják le a „shopping pattern”-t, amely szerint az amerikai asszonyok igyekeznek az áruházakban a legkisebb áron megszerezni a legnagyobb szimbolikus értéket hordozó, azaz a divat értékhierarchiáján a legmagasabbra helyezett ruhákat. – B. Barber–L. S. Lobel: Fashion in Women's Clothes and the American Social System. (A női divat és az amerikai társadalmi rendszer.) *Social Forces* XXXI. 124–131. o. (1952.)

tályok nézőpontját fejezi ki, lévén ezek érzékenyebbek a státusz-különbségekre, mint a közép- és népi osztályok.⁴⁵

Ezek a megjegyzések felhívják a figyelmet a gazdasági és tár-sadalmi feltételekre, amelyek lehetővé teszik a gazdasági és tár-sadalmi különbségek szimbolikus különbségekké való átváltoz-tatását. A gazdaságilag legkedvezőtlenebb helyzetben levő osz-tályok nem vesznek részt másképpen a státuszjegyek terjesztésé-nek és a különbségtételnek a játékában – annak a sajátosan kul-turális játéknak par excellence formájában, amely *objektíve* rájuk vonatkoztatva szerveződik meg –, mint kontrasztháttér, vagy pontosabban mint *természet*. A szimbolikus különbségtételek játéka tehát szűk határok között játszódik, amelyeket a gazda-sági kényszerfeltételek szabnak meg, s ezért a privilegizált tár-sadalmak privilegizált tagjainak játéka marad, akik megenged-hetik maguknak a luxust, hogy a tény-, azaz erőellentéteket a jelentés ellentétei mögé rejtsek.

Kísérletet tenni arra, hogy megragadjuk a státuszjegyek ter-jesztésének és a különbségtételnek a szabályait, amelyek sze-rint a társadalmi osztályok kifejezik az őket elválasztó helyzet-és pozíciókülönbségeket, nem jelenti mindezen különbségeknek és még kevésbé e különbségek totalitásának (kezdve gazdasági aspektusuknál) a szimbolikus különbségekre való redukálását, nem jelenti az erőviszonyok pusztá jelentésviszonyokra való visz-szavezetését. Csupán azt jelenti, hogy heurisztikus célokból, s egy absztrakció árán (amelynek mint ilyennek kell megjelen-nie) tudatosan a társadalmi valóság egy *profilját* hangsúlyozzuk, amely gyakran észrevétlen marad, vagy amikor észreveszik, gyakran mégsem jelenik meg mint ilyen.

⁴⁵ Hasonlóképpen megfigyelhető, hogy a társadalmi hierarchia minden-szintjén ritkább az életstílus különbségére való hivatkozás egy gazdaságilag olyan kevésbé fejlett társadalomban, mint Algéria. Itt ugyanis a gazdasági meghatározók sokkal brutálisabb módon esnek latba, úgyhogy a stratifikáció-szubjektív és objektív kritériumai – direkt vagy indirekt módon – mind a gazdasági rendszerre vonatkoznak.

A társadalmi osztályok között fennálló objektív vagy szándékos kapcsolatok minden aspektusa strukturális vizsgálat tárgyát képezheti, mert a megkülönböztetőjegyek rendszerekbe szerveződnek, a jelölő (tudniillik a kifejező aktusok és eljárások) és a jelölt (azaz az elsődlegesen más státuszpozíciókkal való oppozíciójuk által meghatározott státuszpozíciók rendszere) közti strukturális homológia alapján. A szimbolikus kapcsolatok logikája rákényszeríti magát a szubjektumokra, mint a helyzetükben feltétlenül szükségszerű szabályok rendszere, s ez sem a sajátosan gazdasági játék szabályaira, sem a szubjektumok személyes szándékaira nem vezethető vissza: a társadalmi kapcsolatok sohasem redukálódnak a szubjektivitások közti olyan kapcsolatokra, melyeket a presztizs vagy bármely más „motiváció” keresése tart fenn, mert nem egyebek, mint társadalmi helyzetek és pozíciók közötti kapcsolatok, amelyek egy saját logika szerint valósulnak meg, és amelyek ezen az alapon több realitással bírnak, mint a bennük létező szubjektumok. Az autonómia, amely lehetővé teszi az egyszerre szisztematikus és szükségszerű szimbolikus kapcsolatok megteremtését, csak relatív: a létfeltételek által körülhatárolt szűk variációs körön belül kialakuló jelentéskapcsolatok kifejezést adnak az erőviszonyoknak, szisztematikus átalakulásnak vetve alá őket. Annak megállapításáról lenne tehát szó, hogyan képes a gazdasági kapcsolatok struktúrája – meghatározván a társadalmi szubjektumok társadalmi helyzetét és pozícióját – determinálni a szimbolikus kapcsolatok struktúráját, amely a gazdasági kapcsolatok logikájára visszavezethetetlen logika szerint szerveződik meg.

A kötet szerzőinek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai

Emile Durkheim (1858-1917)

A Strasbourg melletti Épinalban született. Az École Normale Supérieure-ön együtt végzett H. Bergsonnal és Jean Jaurès-zel. Jaurès-zel közeli barátságba is került.

Pályáját (Franciaországban szokásos módon) vidéki gimnáziumokban filozófiatanárként kezdte. 1887-ben Bordeaux-ban számára létesítették az első – még neveléstudománnyal kombinált – szociológiai tanszéket. 1902-ben lesz a Sorbonne tanára. Ekkor alapítja a *L'Année sociologique* c. folyóiratot, aminek részben az eredeti tanulmányok közlésével, de talán még inkább a híhetetlenül sokrétű, színvonalas és korszerű recenziói munka révén nagy szerepe volt a szociológia polgárjogának megszerzésében és a szociológusképzésben. Részben a folyóiratnál, részben az ugyancsak általa alapított Francia Szociológiai Intézetben tehetséges kutatók egész sorát gyűjti maga köré. Ez a gárda, akiket részben a közös kutatások, részben a hivatalos akadémiai világgal való szembenállásuk (ami lényegében a katolikus szellemű közélet szembenállása volt a durkheimi ateista felfogással) részben, természetesen, Durkheim hatása tettek csoporttá, a tulajdonképpeni Durkheim-iskola.

Durkheimet mélyen megviselte a háború, a tanítványok és főleg fiának elvesztése: viszonylag korai halála ekkor következik be.